

УДК 344.1

І.М. Коропатнік,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У статті проведено аналіз положень нормативно-правових актів у сфері регулювання діяльності Збройних Сил України. Окреслено основні засади та принципи функціонування воєнної організації та сформульовано пропозиції щодо їх удосконалення.

Ключові слова: *правове регулювання, нормативно-правовий акт, національна безпека, військове формування, державне управління.*

В статье проведен анализ положений нормативно-правовых актов в сфере регулирования деятельности Вооруженных Сил Украины. Определены основные принципы и принципы функционирования военной организации и сформулированы предложения по их совершенствованию.

Ключевые слова: *правовое регулирование, нормативно-правовой акт, национальная безопасность, военное формирование, государственное управление.*

Paper analyzes the provisions of the normative-legal acts in the sphere of regulation of the Armed Forces of Ukraine activity. The basic principles and operation of the military organization and proposals for their improvement are considered.

Keywords: *legal regulation, law or regulation, national security, military formation, governance.*

Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Сьогодні належний рівень правового регулювання діяльності Збройних Сил України є особливо важливим з огляду на загрози територіальній цілісності нашої держави. Разом з тим, багато питань у цій сфері ще потребують свого вирішення.

Окремим проблемам правового регулювання діяльності Збройних Сил України присвячена значна кількість праць вітчизняних фахівців, зокрема, А. Бурлакова, А. Бережного, В. Воробйова, А. Глазунова, С. Казарновського, Л. Кисельова, М. Карпенко, О. Лужека, П. Миронова, А. Павлова, В. Пашинського, Г. Пантелеєва, Н. Полева, А. Потьомкіна, В. Унтілова, С. Шарлот, М. Захарова та інших. Проте, не дивлячись на велику кількість праць, де досліджувалися ці питання, багато аспектів правового регулювання функціонування Збройних Сил України як воєнної організації держави залишилися недостатньо висвітленими.

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності.

Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом. На території України не допускається розташування іноземних військових баз (стаття 17 Конституції України) [1, с. 141].

Економічна та інформаційна безпека є важливими складовими національної безпеки України, під якою прийнято розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз у державно-політичній, економічній, соціальній, екологічній та інформаційній сферах (ст. 2 Конституції України) [2, с. 808].

Обов'язок, передбачений ч. 1 цієї статті, покладається на всі державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації, на всіх громадян України та їх об'єднання. Конституція також визначає у ст. 107 спеціальний орган – Раду національної безпеки і оборони України, який координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.

Разом з тим, положення Закону України “Про основи національної безпеки України” визначають основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності [3, с. 351].

Відповідно до Закону воєнна організація держави є сукупністю органів державної влади, військових формувань, утворених згідно із законами України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз. Статтею 4 Закон до суб'єктів забезпечення національної безпеки відносить Збройні Сили України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України.

Спеціальне завдання щодо оборони України у ч. 2 цієї статті покладається на Збройні Сили України, які згідно з Законом України “Про оборону України” від 6 грудня 1991 року є військовою державною структурою, призначеною для збройного захисту суверенітету, незалежності, територіальної цілісності та неподільності України від нападу ззовні [4, с. 106]. Принципи побудови Збройних Сил України, їх чисельність та склад, порядок комплектування, дислокації та мобілізації визначаються Законом України “Про Збройні Сили України” від 6 грудня 1991 року та іншими актами законодавства України [5, с. 108].

Зокрема, Закон України “Про Збройні Сили України” від 6 грудня 1991 року визначає функції, склад Збройних Сил України, правові засади їх організації, діяльності, дислокації, керівництва та управління ними. Відповідно до ст. 16 Закону держава забезпечує соціальний і правовий захист військовослужбовців, резервістів, які виконують обов'язки служби у військовому резерві, та військовозобов'язаних, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, членів їх сімей, працівників Збройних Сил України, а також членів сімей військовослужбовців, резервістів та військовозобов'язаних, які загинули (померли), пропали безвісти, стали інвалідами під час виконання службових обов'язків або постраждали у полоні в ході бойових дій (війни), в умовах надзвичайного стану чи під час виконання службових обов'язків за межами України в порядку військового співробітництва або у складі національного контингенту чи

національного персоналу у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

Справу державної безпеки Закон України “Про Службу безпеки України” від 25 березня 1992 року покладає на Службу безпеки України – державний правоохоронний орган спеціального призначення [6, с. 382]. Відповідно до положень вказаного закону “на Службу безпеки покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організації, груп та осіб” (ст. 2).

Конституція передбачає, що Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з іншою антиконституційною метою.

Конституційне положення про соціальний захист громадян України, які перебувають на військовій службі, та членів їхніх сімей знайшло свій розвиток у Законах України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” від 20 грудня 1991 року [7, с. 190], “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” від 9 квітня 1992 року [8, с. 399], “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” від 22 жовтня 1993 року [9, с. 425], “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 28 лютого 1991 року [10, с. 200], “Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв’язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їх сімей” від 15 червня 2004 року [11, с. 444] тощо.

Згідно з Конституцією створення і функціонування будь-яких незаконних збройних формувань заборонено чинним законодавством, зокрема встановлено кримінальну відповідальність за найманство (ст. 63 КК України), а також створення не передбачених законодавством воєнізованих формувань чи груп (ст. 187 КК України) [12, с. 131].

Зокрема, із змісту вказаних статей кодексу слідує, що під воєнізованим слід розуміти формування чи групу, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність і підпорядкованість, дисципліну, а також в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка.

Так, Закон України “Про військовий обов’язок та військову службу” здійснює правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв’язку з виконанням ними конституційного обов’язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також визначає загальні засади проходження в Україні військової служби.

Ст. 40 Закону визначає гарантії правового і соціального захисту громадян України, які виконують конституційний обов’язок щодо захисту Вітчизни. Гарантії правового і соціального захисту громадян України, які виконують конституційний обов’язок щодо захисту Вітчизни, забезпечуються відповідно до законів України [13, с. 385].

Правові норми, що містяться у Законі України “Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави” від 19 червня 2003 року, визначають захист національних інтересів України, утвердження і зміцнення конституційних засад демократичної, правової держави у сфері цивільно-військових відносин, забезпечення прав і свобод людини та відповідно до міжнародних зобов’язань, взятих Україною, при цьому визначають

правові засади організації і здійснення демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України та іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, а також над правоохоронними органами держави. Норми покликані врегулювати питання контролю органів державної влади щодо забезпечення національної безпеки і оборони.

Верховна Рада України як суб'єкт забезпечення державної безпеки загально-політичного управління в межах своїх повноважень, визначених Конституцією України, та Закону України “Про основи національної безпеки України” формує засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи державної безпеки, законодавчу базу в цій сфері, а також схвалює рішення з питань введення надзвичайного та воєнного стану, мобілізації, визначає загальну структуру чисельності функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законодавства України з питань державної безпеки [14, с. 106].

У свою чергу Закон України “Про оборону” встановлює засади оборони України, а також повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони.

Статтями 10, 17 Закону визначено, що Міністерство оборони України як центральний орган виконавчої влади забезпечує проведення в життя державної політики у сфері оборони, функціонування, бойову та мобілізаційну готовність, боєздатність і підготовку Збройних Сил України до здійснення покладених на них функцій і завдань. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України. Громадяни України чоловічої статі, придатні до проходження військової служби за станом здоров'я і віком, а жіночої статі – за відповідною фаховою підготовкою повинні виконувати військовий обов'язок згідно із законодавством.

Посадові особи і громадяни, винні у порушенні законодавства та інших нормативно-правових актів у сфері оборони України, несуть відповідальність згідно із законом (ст. 20) [4, с. 106].

У систему нормативно-правових актів, що здійснюють правове регулювання функціонування Збройних сил України слід також віднести Указ Президента України від 6 квітня 2011 року № 406/2011 “Про Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України”. Вказаним правовим актом Міністерство оборони України визначено центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Цей орган входить до системи органів виконавчої влади і є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та реалізації державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, а також у формуванні державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму не виробничого характеру, гідрометеорологічної діяльності. Генеральний штаб Збройних Сил України є головним військовим органом з планування оборони держави, управління застосуванням Збройних Сил України, координації та контролю за виконанням завдань у сфері оборони іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями (далі – інші військові формування), органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами,

Державною спеціальною службою транспорту і Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України. В особливий період Генеральний штаб є робочим органом Ставки Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України [16, с. 51].

Сучасний стан правового регулювання діяльності Збройних Сил України свідчить про наявність низки проблем, до яких належать наступні. По-перше, правові акти, положення яких проаналізовані вище, приймалися в різний час, з різною метою, що не могло не спричинити певної неузгодженості їх положень. По-друге, залишається невирішеною проблема галузевої належності військового права, що, у свою чергу, ускладнює розуміння предмета та методу його правового регулювання. На нашу думку, військове право є за своєю сутністю підгалуззю адміністративного права, разом з тим вказана проблема потребує додаткових досліджень та обґрунтувань. По-третє, особлива увага в сучасних умовах має приділятися професіоналізації військової служби, при цьому дуже важливим є збереження реалістичності в її забезпеченні, оскільки це значною мірою залежить від можливостей державного бюджету України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Науково-практичний коментар Конституції України / За ред. В.Б. Авер'янова, О.В. Батанова, Ю.В. Бауліна та ін. – Х. : Право, 2003. – 808 с.
3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
4. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст.106.
5. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 №1934-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 108.
6. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 №2229-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
7. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 190.
8. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 № 2262-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 29. – Ст. 399.
9. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 45. – 425 с.
10. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 № 796-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 16. – Ст. 200.
11. Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їх сімей: Закон України “” від 15.06. 04 р. № 1763-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 36. – Ст. 444.
12. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
13. Про військовий обов'язок та військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 385.
14. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19.06.2003 № 975-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 46. – Ст. 366.
15. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 106.
16. Про Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 року № 406/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – № 10. – Ст. 559.

Отримано 03.10.2016